

מנורה ושולחן

כמות השולחנות והמנורות

הגמרא במנחות (צט.) מתארת תוספת שהוסיף שלמה על כלי ההיכל, השולחן והמנורה. נדון במקור לתוספת זו ובאופי הכלים הנוספים, ודרך כך נגיע לדיון בנוגע לתפקידים היסודי של השולחן והמנורה עצמם. ואלו דברי הגמרא:

תנו רבנן: **עשרה שלחנות עשה שלמה, ולא היו מסדרין אלא על של משה**, שנאמר 'ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב'. עשר מנורות עשה שלמה, ולא היו מדליקין אלא בשל משה, שנאמר 'ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב'. **רבי אלעזר בן שמוע אומר: על כולם היו מסדרין**, שנאמר 'את השולחנות ועליהם לחם הפנים', ובכולן היו מדליקין, שנאמר 'את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור'.

מה ראה שלמה להוסיף על ציווי ה', והיכן מצא מקור לתוספת שהוסיף לעבודת ולתבנית המקדש? מדוע לא חשש לאיסור 'בל תוסיף'?

רבינו בחיי היה ער לבעיות שבמעשי שלמה, והציע את הפתרון הבא¹:

הקדוש ברוך הוא מודיע למשה בהר כי כשיבנו בית המקדש יעשו עשרה, והיו הדברים קבלה בידם עד שהגיע בנין בית המקדש, ועשה שלמה כאשר היתה קבלה בידם.

רבנו בחיי מחדש שהיתה הלכה למשה מסיני שצריך להוסיף על המנורה והשולחן והכיור עוד כהנה וכהנה. אין ספק ששאלתו של רבינו בחיי נכוחה, אך הפתרון שהוא מציע מחודש, ואינני מכיר מקור אחר התומך בה. מלבד זאת ניתן לתהות בנוגע ליסודותיה של אותה הלכה למשה מסיני – למה אפשר להוסיף דווקא שולחנות ומנורות, ולא מזבחות לעולה, למשל? כמובן, אם לא

1 בפירושו על שמות כ"ה, י.

נקבל אפשרות זו, עלינו לומר ששלמה הוסיף על השולחנות והמנורות מדעתו, על הבעיות הכרוכות בזה.

לפני שנחזור לבעיה זו, נרצה לבחון במה בדיוק נחלקו התנאים בסוגיה במנחות. רש"י מבאר את שיטת רבי אלעזר בן שמוע באופן שמשנה את כל משמעות דבריו:

על כולן היו מסדרין - פעמים בזה, פעמים בזה.

ברור לרש"י שלא היו עורכים עשר מערכות של לחם הפנים, אלא רק אחת, וחיידושו של רבי אלעזר בן שמוע הוא שכל השולחנות היו ראויים לסידור לחם הפנים, אבל בפועל לחם הפנים נערך רק על אחד מהם. כנראה רש"י סבר שלחם הפנים הוא קרבן חובה, שלא ניתן להביא ממנו כמה שרוצים;² כשם שאין הידור בהבאת עולות תמיד נוספות, או בהבאת חטאות חלב נוספות למחויב באחת בלבד (ואף הדבר לא ניתן) - כך אין הידור בעריכת יחידה נוספת של לחם הפנים על השולחן. אמנם כל זה ביחס ללחם עצמו; אך בנוגע לשולחן שנעשה לתפארת ההיכל, מסתבר שניתן להוסיף עליו, ואין בזה משום 'בל תוסיף'.

לכאורה הטענה הזו סבירה ומתבקשת, אבל היא תלויה בכך שנאמץ את פירושו של רש"י;³ מעיון במקור מקביל נראה שהדברים אינם פשוטים כל כך:⁴

ואף על פי שעשה שלמה עשר שלחנות - לא היה מסדר לחם הפנים תחלה אלא על של משה, שנאמר 'ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים, ואחר כך היה מסדר על כן, שנאמר 'ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים'.

2 יש להסתפק אם רש"י מעלה את המגבלה הזו רק בנוגע לשולחן, מפני שללחם הפנים יש מעמד הדומה למנחה רגילה או שמא דבריו שייכים גם ביחס למנורה. בהמשך נדון אם שמן המנורה נחשב כ'קרב' או לא.

3 המשך חכמה (שמות כ"ז, כ) כתב שפשטות הסוגיה אינה כרש"י, וכן כתב המלבי"ם בפירושו על דברי הימים ב' (ד', ז).

4 ילקוט שמעוני מלכים א' רמז קפה.

מנורה ושולחן

ואף על פי שעשה שלמה עשר מנורות - לא היה מבעיר תחלה אלא על של משה, שנאמר 'מנורת הזהב ונרותיה', ואחר כך היה מבעיר כלם, שנאמר 'ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט'.

מהניסוח הדומה לעמדת חכמים - "לא היה מסדר... אלא על של משה" - משמע שהמדרש מבאר את שיטתם, ולא את דברי רבי אלעזר בן שמוע. בעוד רש"י ניסה למשוך את שיטת רבי אלעזר לכיוון שיטת חכמים, מהמדרש עולה שעלינו דווקא לקרב את שיטת חכמים לשיטת רבי אלעזר, ובעצם כולם מסכימים שהיו מניחים לחם הפנים על כל השולחנות, והשאלה היא רק אם יש קדימות לשולחן שעשה משה.

תחילה עלינו לחקור במשמעות העדפת שולחנו של משה, שהוקדם לשאר השולחנות. נראה שלסידור לחם הפנים על השולחן ישנן שתי משמעויות נפרדות:

1. סידור הלחם משמש כהקרבת מנחת הציבור שבלחם הפנים. נראה שלחם הפנים הוא סוג של מנחה, שאופן הקרבתה הייחודי הוא על ידי סידורה ועריכתה על השולחן.
2. סידור הלחם ממלא תפקיד גם מבחינת צורת השולחן עצמו, וממילא כחלק מתפארת ההיכל כולו.⁵

5 חיווק לדברינו ניתן למצוא בדברי הגמרא במנחות (צה). המביאה דעה שאפילו בשעת מסעות בני ישראל במדבר, לחם הפנים המונח על השולחן לא היה נפסל - בשונה משאר זבחים ומנחות, הנפסלים ביוצא. לדברינו הדבר מובן היטב כי הרי לחם יש תפקיד נוסף, בהגדרת השולחן, מעבר להקרבתו כמנחת ציבור, ולפחות לגבי פן זה הוא אינו נפסל ביוצא בשעת המסע.

במספר מקומות מתארת התורה את השולחן בצירוף לחם הפנים שעליו, ומשמע שהוא משלים את השולחן ומהווה חלק מהגדרתו; לדוגמה, משה מצווה את העם להביא תרומה, כדי לעשות:⁶

את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו, ואת לחם הפנים.

מצד קיום קרבן הציבור שבסידור לחם הפנים יש מקום רק ללחם אחד, כמו שמקריבים רק עולה אחת לתמיד של שחר ורק עולה אחת לתמיד של בין הערביים וכדומה. אבל אם ללחם יש תפקיד גם מצד הגדרת השולחן ופאר ההיכל, הרי שאם בנו מספר שולחנות – כל שולחן בפני עצמו טעון סידור לחם הפנים. אמנם יש לכך מגבלות מסוימות, התלויות בשיטות הפרשנים, כל פרשן כדאיתיה.

א. לפי רש"י, כפי שראינו, בין לחכמים ובין לרבי אלעזר מביאים רק לחם הפנים אחד, והמחלוקת היא אם להניחו דווקא על שולחן שעשה משה או פעמים על שולחן זה ופעמים על שולחן אחר. נראה לדעת רש"י שלכולי עלמא סידור לחם הפנים משמש אך ורק כקרבן ציבור, וממילא מביאים רק אחד. למרות שיש מספר שולחנות – אין עניין שיונח עליהם לחם הפנים מאחר שיצא ידי חובת סידורו במנחת ציבור. לבי אומר לי שההנחה דווקא על השולחן שעשה משה אינה לעיכובא, ובמידה והלחם הונח בדיעבד על שולחן אחר – יצאו ידי חובת המצווה, אך הדבר צריך תלמוד.⁷

ב. לפי המשך חכמה והמלבי"ם (הובאו בהערה 3) חכמים סבורים שיש להניח לחם הפנים אחד על השולחן שעשה משה, ולפי רבי אלעזר מניחים לחם על כל שולחן. נראה כי את שיטת חכמים יש להסביר כפי שהסברנו את שיטתם לפי

6 שמות ל"ה, יג. יעויין עוד בביצוע (שמות ל"ט, לו): "את השלחן את כל כליו ואת לחם הפנים", וכן בספר במדבר (ד', ז). גם במלכים א' (ו', מח) נזכרת עשיית "השלחן אשר לחם הפנים זהב", וכן בדברי הימים ב' (ד', יט): "ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים".

7 במידה והשערה זו אינה נכונה, הפסוק שמביא רבי אלעזר לשיטתו – "את השולחנות ועליהם לחם הפנים" – יהיה קשה שבעתיים לשיטתם של חכמים.

פירוש רש"י – לחם הפנים משמש אך ורק כקרבת ציבור. רבי אלעזר, לעומת זאת, יסבור כאחת משתי ההצעות הבאות:

1. ייתכן ולדעתו ללחמים הנוספים ישנו תפקיד נוסף מצד תפארת ההיכל שבשמו הם באים.

2. ייתכן ולדעתו כלל אין ללחם הפנים מעמד עצמאי כקרבת ציבור, וכל כולו לא בא אלא לתפארת ההיכל, וממילא מניחים לחם על כל אחד מהשולחנות.

ג. לפי הילקוט שמעוני לכולי עלמא מניחים לחם הפנים על כל השולחנות, אלא שנחלקו אם מניחים על של משה תחילה או שאפשר להניח באיזה סדר שיבחר הכהן המניח. עמדה זו אינה מובילה לשינוי משמעותי בהבנת שיטת רבי אלעזר, והסברו נשאר כדברינו – אך שיטת חכמים בצורתה החדשה טעונה הסבר. נראה לומר כי לשיטתם לעריכת הלחם בשולחן הראשון יש מעמד של הקרבת מנחת ציבור, בעוד שבשאר ההנחות קיים רק המעמד המשני של תפארת ההיכל.

אופי השימוש בכלים הנוספים

בתחילת העיון העלנו את שאלת המקור לתוספת שהוסיף שלמה על הכלים – אם נלמדה מהלכה למשה מסיני או שהדבר נעשה מדעתו. לאור ההצעה שקיימים שני היבטים שונים בשולחן, ובהתאם לכך בלחם הפנים, ניתן לומר ששלמה הוסיף כלים כהרחבה ויישום של 'תפארת ההיכל'. לא מדובר היה בשינוי בגרעין הקשה של כלי המקדש, כך שהשאלה כיצד הוסיפם מדעתו – מתקשה. כמו כן, המחלוקת בנוגע למקור מתקשרת ישירות לשאלת המהות, מה אופי השימוש בכלים הנוספים: כאמור, אם שלמה הוסיפם מדעתו, הרי שבהכרח מדובר ביישום של 'תפארת ההיכל', בעוד אם היתה הלכה למשה מסיני מיוחדת שיש להוסיף כלים, בהחלט ייתכן שאופי השימוש בכל הכלים זהה, ובפרט כל לחמי הפנים באים כקרבת ציבור.

לשתי אפשרויות אלו עשויות להיות השלכות מעשיות רבות, בהם נדון כעת.

א. ההבדל בין בית ראשון לבית שני, שעולה ממקורות שונים עשוי לנבוע מנקודה זו. וכפי שמציין המשך חכמה דלעיל:

זוהי רק במקדש שלמה - שהיה גילוי שכינה. אבל במקדש שני, שאינו רק חוק - סגי באחת, ודו"ק היטב.

גם מהסוגיה במנחות שהבאנו לעיל משמע שהתוספת של שלמה היתה חריגה, וכן פשוטות המשניות בשקלים.⁸ אמנם ביומא (נא): ישנה סוגיה ממנה לא משמע כן, והרי"ד בתוספותיו על אתר התקשה ליישב בין הסוגיות:

מהכא דעשרה שולחנות שעשה שלמה היה בבית שני, דהא מותניתין בבית שני מוקמינן - מדקתני 'פרכת'. וקשיא לי מדתנן בשקלים... 'ואחד של זהב מבפנים שעליו לחם הפנים תמיד'; אלמא לא היה בהיכל אלא שלחן אחד בלבד בבית שני!

במידה ונקבל שהיה שוני בין בית ראשון לבית שני, הצעת המשך חכמה שהשוני נעוץ בפער שבהשראת השכינה בשני הבתים מובנת וסבירה אם נבין שהתוספת נובעת מתפארת ההיכל; ייתכן וקיים עניין לפאר את בית המקדש רק מפאת היותו מקום השראת שכינה, ולא כאשר מתפקד רק כמקום הקרבת קרבנות.⁹

ב. חקירה זו עשויה להשליך אף על מקור המימון של הלחם המונח על השולחנות הנוספים והשמן המודלק במנורות הנוספות. כל קרבנות הציבור

8 מנחות צח:-צט; משנה, שקלים פ"ו מ"א ומ"ד.

9 אמנם מסתבר שגם במשכנות השונים היו רק שולחן אחד ומנורה אחת, אף על פי שהיה בהם גילוי שכינה בדומה לבית ראשון. אך אין בכך ראייה לסתור, שהרי מעבר לשאלה המעשית אם בכלל ניתן להוסיף שולחנות ומנורות במשכן, בהתחשב באילוצי המקום - נראה שבכלל לא היה עניין בזה במשכן, כיוון שהוא בית עראי, ולא נראה שצריך לפארו.

נרכשים מכספי תרומת הלשכה,¹⁰ ואסור להקריב מיתרת הכספים של השנה שעברה. אם הלחמים שעל עשרת השולחנות היתרים אינם בגדר מנחת ציבור, והם באים כדי לפאר את המשכן – ייתכן שניתן לרכשם ממקור אחר, שאינו תרומת הלשכה.

ג. השלכה נוספת לבירור זה היא האם ניתן לעשות את הכלים הנוספים ממתכות אחרות מלבד זהב, בדומה לשולחן והמנורה שעשה משה. הגמרא במנחות (כח.) אומרת:

'ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה'; באה זהב - באה ככר, אינה באה זהב - אינה באה ככר.
'גביעיה, כפתוריה ופרחיה': באה זהב - באה גביעים, כפתורים ופרחים, אינה באה זהב - אינה באה גביעים, כפתורים ופרחים.
ואימא נמי באה זהב - באה קנים, אינה באה זהב - אינה באה קנים! - ההוא 'פמוט' מיקרי.'

המנורה אינה חייבת להיות מזהב, וניתן להכין מנורות משאר מתכות. במקרה כזה אין הקפדה על דינים מסוימים הקשורים למבנה המנורה – משקלה ועיטוריה – אבל עדיין צריך לשמור על צורתה הבסיסית של המנורה, אחרת אין זו מנורה אלא רק פמוט. נראה שדין צורת המנורה נדרש מצד העבודה בה, בעוד דיני מבנה המנורה הנדרשים לכתחילה בלבד נובעים מתפארת ההיכל – לו היא תורמת רק בהיותה עשויה זהב.¹¹

אולם ייתכן שיש לסייג זאת. לבי אומר לי ששייך לעשות מנורות ושולחנות

10 יעויין במשנה בשקלים (פ"ד מ"א) וברמב"ם בהלכות שקלים (פ"ד ה"א). בהמשך העיין נעסוק גם בדברי הספרי פנחס (פיסקה קמ"ב, ד"ה צו) הקשורים לענין זה.

11 הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"ח) השליך מכאן גם על השולחן ומזבח הקטורת, שאין הזהב מעכב בהם, כל עוד הם נעשו ממתכת כלשהיא. אמנם יש להתלבט אם גם בעשיית השולחן ומזבח הקטורת ישנם דינים במבניהם התלויים במתכת ממנה הם עשויים. הקרן אורה (מנחות כח: ד"ה והרמב"ם) התלבט בהרחבה זו של הרמב"ם, והבין שאולי המגבלות הללו קיימות רק בעשיית המנורה.

יתרים רק אם הם עשויים זהב, אבל בשאר מיני מתכות אין לתוספת זו משמעות. השערה זו תלויה בהבנה שתוספת הכלים נבעה מתפארת ההיכל, ולא שימשה כהרחבה של עבודות המקדש. אם נבין שמדובר בהרחבה של עבודות המקדש, לא יהיה הבדל בין אופי כלי המקדש הבסיסיים לאלה שנוספו עליהם – בשני המקרים הם יהיו כשרים בעשייתם ממתכת כלשהיא.

הבחנה זו תלויה אף בהבנה שגוף הכלים הנוספים הובילו להעצמת תפארת ההיכל, ולכן הכלים נדרשים להיות מפוארים.¹² ניתן לטעון מנגד שתפארת ההיכל נבעה מהפעולה עצמה – הדלקת המנורה וסידור לחם הפנים – כך שפאר הכלים עצמם עשוי להיות פחות משמעותי.¹³

אופי 'שולחנו של משה'

עד כה התמקדנו במעמדם של השולחנות היתרים ושל הלחם המונח עליהם. ניתן לבחון הצעה קיצונית יותר, שנרמזה לעיל: אולי עיקר הקיום של לחם הפנים שעל השולחן שעשה משה הוא בעריכתו לתפארת השולחן וההיכל, ולא כקרבן. אם כך, גם האפשרות להרחיב את סידור הלחם על שאר השולחנות

12 אמנם לפי הדעות שהשתמשו רק בשולחנו של משה ובמנורתו של משה, ברור שהפאר נבע מהכלים בעצמותם, ומסתבר שניתן לעשותם מחומרים אחרים מלבד זהב, כפי שהצענו.

13 אני משער גם שיש עניין דווקא בתוספת של עשרה שולחנות ומנורות, ואין משמעות לתוספת של תשעה או שמונה זוגות כלים. נראה שלא כל ריבוי מנורות ושולחנות תורם לפאר ההיכל, אלא המספר עשר, המסמל ומבטא עושר. מלבד דברי האגדה בילקוט שמעוני (בהעלותך רמז תשי"ט) ששלמה הדליק שבעים נרות כנגד שבעים האומות בהן שלט - לא מצאתי תימוכין או סתירות מפורשים לכך. ייתכן בכל זאת, שבכל ריבוי כלים יש תפארת מסוימת למקדש.

שאלה נוספת שיש לבחון, היא האם קיים צורך באיזון בין מספר המנורות ומספר השולחנות: במידה וניתן להוסיף רק על השולחן או רק על המנורה - האם יש עניין בתוספת של אחד הכלים? הבאנו לעיל את הדעה (חגיגה כו:) שהמנורה צריכה להיות 'נוכח' השולחן, ולצורך כך נראה שתידרש הקבלה גם בכמות הכלים, אבל צריך עיון אם דין זה הוא לעיכובא במנורות הנוספות.

נובעת מתפיסת ההיבט הזה כמוקד מצוות לחם הפנים; הוספת השולחנות היא הרחבה של עיקר המצווה.

אפשרות זו תלויה ביחס שבין המרכיבים השונים במצוות לחם הפנים. מצווה זו כוללת שני שלבים מרכזיים: (1) סידור הלחם על השולחן; (2) סילוקו והקטרת הלבונה בתום שבוע. מצד קרבן הציבור שבלחם הפנים סילוק הלחם והקטרת הלבונה עומדים במוקד, בעוד מצד תפארת ההיכל שבו דווקא ההנחה על השולחן היא מוקד המצווה.¹⁴

ננסה לבחון זאת על ידי עיון בהגדרת המצווה בדברי הראשונים, ולאחר מכן מעיון במספר סוגיות. בהגדרת המצווה כתב הרמב"ם:¹⁵

המצוה הכ"ז היא שצָנָן להשים לחם הפנים לפני ה' תמיד, והוא אמרו 'ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד'. וכבר ידעת לשון התורה להשים לחם חם כל שבת, ושיהיה עמו לבונה, ויאכלו הכהנים הלחם שנעשה בשבת הקודם.

הרמב"ם מדגיש שעיקר המצווה הוא בסידור לחם הפנים - "להשים לחם

14 שאלה שהעלה המקדש דוד (קדשים, סימן ל"ה אות ב') נותנת ביטוי ממשי לחקירה זו, ועשויה לחדד אותה. כפי שהוזכר, כל קרבנות הציבור צריכים להיקנות מתרומת הלשכה של השנה הנוכחית, ולא ניתן להשתמש בתרומה משנים קודמות. המקדש דוד התלבט במקרה בו סוף השנה חל באמצע השבוע - האם סידור הלחם היא השעה הקובעת לאיזו שנה לשייך את הלחם - והוא הולך אחר השנה שעברה, או שהקטרת הלבונה היא הקובעת - ואז הלחם שייך לשנה הבאה?

כמובן, עולות בהקשר זה שאלות טכניות שונות, כמו האם ייתכן להחליף את לחם הפנים באמצע השבוע, מפני שעברה שנתו. אך ביסודו נראה שדיון זה תלוי ביחס שבין שתי השלבים במצוות לחם הפנים: אם נבין שהעיקר במצוות לחם הוא בעריכתו על השולחן, ורק בסוף השבוע מקטירים את הלבונה שעליו ואוכלים אותו כדי לפנות ממקום ללחם נוסף - נראה שנקבע את השנה לפי ההנחה. אבל אם נייחס חשיבות גם להקטרת הלבונה - נראה שמדובר בתהליך הקרבה ארוך בעל שני מוקדים, ומסתבר שגם להקטרה משקל בהכרעת השנה על פיה הולכים. לדברינו, ההתלבטות משקפת אף את השאלה מהי מהותו של לחם הפנים: קרבן ציבור או חלק ממערך תפארת ההיכל.

15 ספר המצוות לרמב"ם, עשה כ"ז.

הפנים לפני ה' תמיד". הוא אינו מזכיר כלל את הקטרת הלבונה – רק "שיהיה עמו לבונה", כפי שעולה מלשון הפסוקים.¹⁶

בספר החינוך (מצווה צ"ו) הקטרת הלבונה לא הוזכרה בהגדרת המצווה, אבל בהמשך דבריו – כשעוסק בכלל דיני המצווה – הזכיר גם אותה. קשה לעמוד על דעתו בשאלת מרכזיות הקטרת הלבונה במצוות לחם הפנים.

הירושלמי מעלה בהקשר הזה שאלה מעניינת:¹⁷

בעון קומי רבי אילא: לא היה שם לחם – מהו להניחו לשבת הבאה? אמר לון: כתיב 'ונתתה על השולחן לחם פנים לפני תמיד': לחם פנים – אפילו פול.

לחם הפנים נפסל בלינה במידה ונשאר על השולחן לאחר השבת.¹⁸ שאלת הירושלמי היא לגבי מקרה בו אין לחם להניח בשבת הזו – האם אפשר להשאיר את הלחם לשבת נוספת, שכן הפסוק מצווה להניח 'תמיד'?

שאלה זו מפתיעה – שכן אם הלחם פסול מה תועלת יש בו לקיום המצווה? אך הירושלמי מביא דרשה מחודשת, המקבלת את ההנחה שהמצווה מתקיימת גם בלחם פסול! הגר"א באמת 'תיקן' את הגרסה הזו, וגרס "ואפילו הוא כמה ימים" במקום "אפילו פסול" – ולדעתו הלחם לא נפסל משבת לשבת. למרות זאת, צריך להבין גם את נוסח הירושלמי שבפנינו¹⁹ – איזו משמעות יש לסידור לחם פסול על השולחן?

16 אמנם הרמב"ם מזכיר את אכילת הלחם מהשבת שעברה, ונקודה זו טעונה בירור מבחינת הדין שניהלנו לעיל, שהרי אם אכילת הלחם היא חלק ממצוות לחם הפנים, היה לכאורה מקום להגדיר את שנתו של הלחם בסוף השבוע! וצריך עיון.

17 ירושלמי, שקלים פ"ו ה"ג.

18 ההנחה הזו אינה ברורה לגמרי: בסוגיית לינה בראשו של מזבח (ובחים פז): משווים בין המזבח לשולחן: "לשולחן מדמינן ליה", ומשתמע שאין לינה פוסלת על גבי השולחן. אולי הסתירה מהסוגיה שם היא שהביאה את הגר"א לשנות את הגרסה בירושלמי, כפי שיובא להלן.

19 יש מקום לעמוד על תיקוני הגרסאות של הגר"א באופן כללי – אם נבעו אך ורק מצד הסברה, או שהתבססו על כתבי יד חלופיים. אין ספק שקיים פער מהותי ופרשני בהרבה

נראה שהלחם נפסל בלינה רק מצד היותו מנחת ציבור, אבל עדיין הוא יכול לשמש לתפארת ההיכל, ומבחינה זו עדיין יש משמעות להשארתו מונח לפני ה'. לפי זה מובן מדוע מיד לאחר דיון זה מובאת בירושלמי המחלוקת של ר"א וחכמים ביחס לעשרת השולחנות הנוספים שעשה שלמה - מפני שגם במחלוקת הזו שאלת המפתח היא בהבנת היחס שבין תפקיד לחם הפנים ממנחת הציבור ובין תפקידו כתפארת ההיכל.

ניתן לבדוק את אופיו של לחם הפנים גם דרך שאלת מימון הלבונה. הסוגיה בכתובות (קו): אומרת:

הקטורת וכל קרבנות צבור - באין מתרומת הלשכה. מזבח הזהב ולבונה וכלי שרת - באין ממותר נסכים.

מאד תיקונים כאלו, ולדעתי הגר"א התייחס לשינויים הללו גם כמנוף פרשני, ולא התעמק בהם רק כדי לקבל גרסה תקינה. ניתן לתמוך בתפיסה זו ממספר מקרים בהם הראשונים התקשו להבין את הגרסה שבפניהם, או שישנו קושי ברור בגרסה שבפניהם, והגר"א יישב את הקושי בפשטות באמצעות שינוי הגרסה: (1) המשנה במסכת כלים (פ"א מ"ו) קובעת שאין מביאים ביכורים מחו"ל. הבעיה בקביעה זו היא שהמשנה עוסקת בעשר קדושות השייכות בעולם המקדש והקדשים, ואין עניינה במצוות התלויות בארץ - לא הוזכרה בה הפרשת תרומות ומעשרות, למשל. ממילא תמוה שהוזכרו הביכורים, שהם מצווה התלויה בארץ, ואינם קשורים לעולם המקדש והקדשים; (2) הספרי (פרשת חקת פיסקה קכ"ד) אומר שהמלים 'חטאת היא' מלמדות שפרה אדומה נשרפת בלילה כקרבן חטאת, אף ששריפת הפרה אינה מעשה הקרבה, אלא נועדה ליצור אפר לטהרת טמאי מת (היא כוללת שריפת עור ופרש - דברים שלא מצאנו באף קרבן). אין שום קשר בין האפר ובין הגדרת הפרה כחטאת; (3) התורת כהנים (שמיני פרשה ז' הלכה ד) אומר שספינה טמאה אף שאין לה תוך, אף שבפרשה ו' (הלכה ה) מטהרים ספינה מצד היותה כלי עץ הבא במידה, ובמשנה (שבת פ"ט מ"ב) הובאה דעה זו לצד הצעה נוספת שטהרתה היא מצד גזירת הכתוב "דרך אניה בלב ים"; (4) התוספתא לכלים (בבא קמא פ"ד הי"ט-כ) עוסקת בתנור מתכת שמירחו בטיט. תנור זה אמור לטמא גם ככלי חרס וגם ככלי מתכת - על הקולות והחומרות התלויות בכפילות זו. הדינים המופיעים בתוספתא אינם תואמים לגמרי את הכללים הידועים הללו. בכל המקרים הללו קיימת בעיה ברורה בטקסט, ובחלקם כבר הראשונים שמו לב לבעיה והעלו תירוצים שונים, מבלי להעלות על דעתם שהטקסט שבפניהם אינו אמין. הגר"א בפשטות שינה את הגרסה ופתר את הבעיה. כמו כן, יעויין גם במקרים שמביא הרה"ג שלמה גורן בבקיאותו המרשימה, בספרו 'ירושלמי והגר"א'.

מדוע הלבונה, המשמשת ללחם הפנים, לא באה מתרומת הלשכה – כמו שאר קרבנות הציבור ולחם הפנים עצמו? וכן הקשה רש"י שם במהדורה קמא של פירושו:²⁰

וקשיא לי: לבונה דלחם הפנים – קרבן צבור הוא, שהרי אין לבונה באה בקרבן צבור אלא בקטורת ובלחם הפנים בלבד, כמו שמפורש בסדר ויקרא! וכיון דקרבן צבור הוא – מתרומת הלשכה בעיית אתווי!

ואכן, הספרי חולק על הבבלי בכך:²¹

'קרבני' – זה הדם. 'לחמי' – אלו אימורים. 'לאשי' – אלו קמצים ולבונה. 'ריח ניחוח' – אלו בזיכי לחם הפנים... שלא יביא אלא מתרומת הלשכה.

שני דברים נקנים מתרומת הלשכה, ודיניהם שונים ביסודם:

1. צרכי קרבנות ציבור: כמו לשון של זהורית, ושכר עושי לחם הפנים ועושי הקטורת.²²

2. קרבנות הציבור עצמם.

לגבי צרכי קרבנות ציבור יש היתר להשתמש בתרומת הלשכה, שנועדה בדיוק לצרכים אלו, בעוד בקרבנות הציבור עצמם קיימת חובה לקנות מכספי תרומת הלשכה, כדי שהבעלות על הקרבן תהיה של כלל הציבור שיתכפר על ידו.²³ בהקשר הזה דברי הספרי ברורים וחדים – בזיכי לחם הפנים נכללים כאן ברשימת החלקים השונים המוקרבים בקרבנות הציבור, וההלכה מנוסחת

20 שיטה מקובצת שם, ד"ה הקטורת.

21 פינחס פיסקה קמ"ב, ד"ה צו.

22 משנה, שקלים פ"ד מ"ב ואילך, ורמב"ם הלכות שקלים פ"ד ה"א.

23 לולא דמסתפינא הייתי אומר שהחובה להשתמש דווקא בתרומה חדשה קיימת רק ביחס לקרבנות הציבור עצמם ולא ביחס לצרכי הקרבנות. אמנם תוספות בקידושין (נד. ד"ה מועלין) לא סברו כך, וכן המקדש דוד (קדשים, סימן ל"ה אות ב') העלה את אפשרות הזאת אבל חשב שהיא דחוקה.

בלשון חובה חד משמעית – "שלא יביא אלא מתרומת הלשכה!" מכאן שלדעת הספרי לבונת לחם הפנים היא קרבן ציבור לכל דבריה, וכפי שהניח רש"י במהדורה קמא.

אמנם עדיין עלינו להבין את סברת הבבלי. בשיטה מקובצת על הסוגיה בכתובות מובא תירוץ מעניין לקושייתו של רש"י בשם תלמיד הרשב"א:²⁴

ועוד - דכל עצמה לא היתה באה אלא על גבי כלי שרת, שבכלי שרת היתה עומדת כל השבת כולה, ובכלי שרת היה מקטירה.

תלמיד הרשב"א מסביר שהלבונה טפלה לכלי שרת - השולחן. היחס בין הלבונה והשולחן אינו יחס רגיל שבין החפץ הקרב והכלי באמצעותו מקריבים, אלא הלבונה טפלה לשולחן. אם כן, הלבונה צריכה לבוא מאותו מקור ממנו מגיע הכסף לכלי שרת (מותר נסכים), ולא מכספים המשמשים לקרבנות ציבור (תרומת הלשכה). עולה מכך שהלבונה אינה באה לצורך הקרבה ואכילת מזבח, אלא משמשת את לחם הפנים כפאר השולחן שאינו עומד ריק. היא דומה לכלי שרת ולכן ממומנת מהכסף המשמש להם.²⁵

נראה כי מצד הסברה יש מקום להרחיב הבנה זו אף ללחם הפנים עצמו, כפי שהצענו: ייתכן שאף לחם הפנים המונח על שולחן שעשה משה אינו קרבן ציבור אלא חלק מתפארת ההיכל. אולם הבנה זו נסתרת מסוגיות שונות, מהן עולה בבירור השוואה בין הקרבת הלבונה מעל השולחן שעליו לחם הפנים ובין קמיצת הקומץ מעל שיירי מנחות. לדוגמה, בגמרא בזבחים (סג.) נאמר:

אמר רבי אלעזר: מנחה שנקמצה בהיכל - כשירה, שכן מצינו בסילוק בזיכין.

24 ד"ה וז"ל תלמיד הרשב"א ז"ל.

25 הצעה זו מובנת למדי, אבל לא ברור מאי שנא לבונת לחם הפנים מלחם הפנים עצמו, הנקנה מתרומת הלשכה (משנה, שקלים פ"ד מ"א). הסברה היתה נותנת לחלק להיפך: בעוד לחם הפנים נאכל לכהנים, הלבונה מוקטרת בסופו של דבר! תלמיד הרשב"א עצמו מודע לכך, ומדגיש את אופן הקטרת הלבונה בכלי שרת דווקא, כראיה לכך שהיא קשורה קשר מהותי לכלי השרת.

כמו כן, בסוגיה במנחות (ט.-י:) נחלקו ריש לקיש ורבי יוחנן בדין שיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה. במהלך הסוגיה מגבה רבי יוחנן את עמדתו ממקרה דומה בלחם הפנים. משתי הסוגיות עולה שסילוק הלבונה הוא כקמיצה, מה שאומר שלחם הפנים הוא כמנחה, והלבונה היא כקומץ. אין פה רק תפארת ההיכל, אלא מעשי הקרבה מובהקים.

כדי לתת מענה לקושיות אלו, עלינו לומר שמצוות לחם הפנים כוללת בבסיסה שתי משמעויות שונות, המיושמות בשני מעשים נפרדים:²⁶

1. סידור לחם הפנים לפני ה' בהיכל על השולחן היא לתפארת ההיכל.
2. סילוק הבזיכים עם הלבונה, הקטרת הלבונה ואכילת הכהנים את לחם הפנים בסוף השבוע – הם הקרבת הלחם כקרבן ציבור.

שמן המנורה

במקביל לדיון שנעשה ביחס לשולחן, ניתן לדון גם באופי הדלקת הנרות במנורה – האם יש להדלקת המנורה אופי של הקרבת קרבן, או תוספת לתפארת ההיכל? הבית שערים ובעקבותיו הרה"ג שמואל וזנר שליט"א דנו בשאלה אם שמן המנורה בא מתרומת הלשכה.²⁷ נראה שהספק הזה קשור לשאלה היסודית אם שמן המנורה נחשב כקרבן. אם השמן הוא כקרבן ציבור סביר שייקנה מכספי תרומת הלשכה; אם ההדלקה אינה כהקרבה, אלא נועדה לתפארת ההיכל – ייתכן והשמן ייקנה ממקור אחר.

נבחן זאת בסוגיות ובדברי הראשונים. הגמרא במנחות (ק.) קובעת:

26 אמנם עדיין הסוגיה בזבחים קצת קשה, שכן אף שסילוק הלבונה מלחם הפנים הוא כקמיצה - אין ללמוד ממנו על מקומה של קמיצה רגילה, שכן הוא הותר בהיכל מפני שזהו מקומו של לחם הפנים, ואין לנו מקור להרחיב עניין זה לקמיצת מנחה רגילה, אשר לה אין שום קשר להיכל.

27 בית שערים או"ח סימן שנ"ט; שבט הלוי חלק א' סימן קצ"ט.

כל הקרב ביום - קדוש ביום. בלילה - קדוש בלילה. בין ביום ובין בלילה - קדוש
בין ביום ובין בלילה.

מה בדיוק קרב בלילה? רש"י (ד"ה בלילה) פירש שמדובר במנחת נסכים, וכן פירשו
תוספות (שם). לעומתם, רבינו גרשום על אתר פירש "קרב בלילה - כגון שמן
למנורה". תוספות היו מודעים לפירוש זה, ואמרו מדוע בחרו לפרש אחרת:

ויש מפרשים 'הטבת נרות' - לא שייך על זה לשון קרב.

תוספות במסכת תמורה (יד ד"ה וכל) הביאו פירוש זה בשם רש"י, והעלו בעיה
אחרת עם הפירוש הזה:

פרש"י שיליהו שתי הלחם כגון שמן למנורה, ולא נראה - דמה קדושה שייכי ביה?
הא לית ביה קדושת כלי!

הברייתא קבעה שזמן הקידוש בכלי זהה לזמן ההקרבה. אם במסכת מנחות
התקשו תוספות לקבל את הרעיון ששמן המנורה קרב, הרי שבמסכת תמורה
הם מתמקדים דווקא בצד השני של המשוואה - הקידוש בכלי. אבל נראה
ששתי הבעיות הללו מובילות לאותו כיוון - אין צורך בקידוש כלי כיוון שאין
מדובר בקרבן בכלל.

אמנם במסכת מנחות (פה:) הגמרא אומרת בפירוש שכלי השרת המכיל חצי לוג
בא כדי למדוד את שמן המנורה, ותוספות אכן התלבטו בצורך בכלי שרת:²⁸

תימה: למה היה צריך לקדש השמן בכלי שרת?

אילו היו בפנינו רק דברי תוספות הללו ניתן היה להבין כי לדעתם שמן המנורה
אכן קרב, אלא שהמנורה ונרותיה הם בעצמם כלי שרת - ושאלת תוספות היא
מדוע לא ניתן להסתפק בקידוש השמן בגוף המנורה עצמה. אבל לאור דברי
תוספות בתמורה ובמנחות (דף ק.) סביר לפרש גם כאן בכיוון דומה, כי תוספות

28 מנחות פט. ד"ה חצי.

מתקשים לקבל את הרעיון ששמן המנורה יוגדר כקרבן, וממילא תמהים על הצורך בקידוש כלי מעיקרא.

אמנם עדיין עלינו ליישב את הבעיה שבדף פח: הגמרא אומרת שכלי שרת הוקצה עבור מדידת שמן המנורה – אמירה התומכת בהבנה ששמן המנורה נחשב לקרבן. אם נתבונן, נראה שהבנה זו בסוגיה מבוססת על המשוואה שאם כל קרבן צריך קידוש כלי הרי שכל הטעון קידוש כלי הוא קרבן. יש להדגיש שגם תוספות במנחות ככל הנראה קיבלו את המשוואה הזו, ולכן נשארו בקושיה. אבל ייתכן ועלינו לערער על ההיסק הזה, באמצעות הצבעה על עצמים מסוימים הטעונים קידוש כלי אך אינם קרבן.²⁹

דוגמה בולטת לדבר כזה היא מי הכיור, המשמשים לקידוש ידיים ורגליים, אך אינם קרבים: בסוגיה בזבחים מפורש שרחיצת הידיים והרגליים צריכה להיות מתוך הכיור או כל כלי שרת אחר, וכן פסק הרמב"ם להלכה, ובהמשך אף קבע שהמים נפסלים בלינה.³⁰ גם לצורך השקאת סוטה השתמשו דווקא במים מן הכיור.³¹ אם כן, צורך בקידוש בכלי שרת אינו מלמד בהכרח, שמדובר בקרבן – שהרי מי הכיור אינם קרבן. ממילא, מהעובדה שצריכים קידוש כלי שרת לשמן המנורה אין ראייה שהוא מוגדר כקרבן.

29 נושא זה נידון בפני עצמו בנספח לעיון 'קידוש בכלי שרת' (עמ' 271).

30 זבחים (כ.-). רמב"ם, הלכות ביאת מקדש פ"ה ה"י, והי"ד; הלכות בית הבחירה פ"ג הי"ח.

31 הלכות סוטה פ"ג ה"ט.

סיכום

תפקידו העקרוני של השולחן עשוי להתפרש לשני כיוונים: (1) השולחן משמש את לחם הפנים, המובא כקרבן ציבור – השולחן הוא מקום הקרבתו, המיושמת במקרה זה על ידי סידור לחם הפנים; (2) לשולחן מעמד עצמאי בהיכל כביתו של ה', ונוכחתו במקום תורמת ל'תפארת ההיכל'. מבחינה זו אולי סידור לחם הפנים עליו היא השלמת הגדרתו ותפקודו כשולחן. בניסוח אחר, השאלה היא האם לחם הפנים נועד עבור השולחן, או השולחן עבור לחם הפנים; כמובן, ייתכן ששני ההיבטים קיים. שאלות מקבילות קיימות בנוגע למנורה, ולתוספת המנורות על ידי שלמה.

הבנת מהותם של השולחן והמנורה עשויה להשליך ישירות על היכולת להוסיף כלים נוספים, כפי שעשה שלמה. בנוגע לשולחן לדוגמה, אם עצם קיומו מפארת את ההיכל, יש מקום להרבות בשולחנות מבלי לשים עליהם לחמים; זאת משום שלא מדובר בתוספת קרבנות, אלא בהרחבת 'תפארת ההיכל'. מסיבה זו ייתכן שניתן אף להרבות בלחמים כאשר אלו נעדרים היבט של קרבן. אם נפרש שהוסיפו לחמים, בהם היה דין קרבן, ניאלץ לטעון לקיומה של הלכה למשה מיוחדת מסיני בנושא, כדברי רבינו בחיי.

שאלת מימון הלחמים מסייעת לדיון בנוגע להיבט הקרבן הקיים בלחם הפנים ובשמן המנורה. קרבנות היו נקנים מכסף תרומת הלשכה. רק אם שני אלו היו נחשבים לקרבנות, מימונם היה נעשה מתרומת הלשכה. שאלת המימון התבטאה אף בבירור מה המרכיב המרכזי במצוות לחם הפנים – סידורו או סילוקו והקטרת הקומץ – במקרה בו התחלפה השנה בין השלבים. בירור היחס בין שני השלבים במצוות לחם הפנים, עשוי להשליך על הבנת מהותו כקרבן או כחלק מ'תפארת ההיכל'.

